

УДК: 378 (410)

О. І. Огієнко

Інститут педагогічної освіти і
освіти дорослих НАПН України

ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розкривається особливості, зміст і шляхи реформування вищої освіти Великої Британії в кінці ХХ - на початку ХХІ століття; розглядаються переваги переходу від елітарної до бінарної, а потім до єдиної моделі вищої освіти; визначаються тенденції реформування у контексті створення єдиного європейського освітнього простору (масовість; перехід від елітної моделі вищої освіти, яка була неспроможна забезпечити достатній інтелектуальний рівень суспільства, до бінарної, а потім до єдиної моделі вищої освіти, що орієнтована на потреби ринку праці; посилення контролю та скороченню автономії університетів; підвищення вимог до якості освіти; активна участь у реалізації ідей Болонського процесу, які мають сприяти підвищенню її якості та конкурентоспроможності, формуванню спільного європейського освітнього простору; інтернаціоналізація вищої освіти).

Ключові слова: вища освіта, університет. Велика Британія, інтеграція, освітні реформи, бінарна модель освіти, єдиний європейський освітній простір.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти у світі характеризується особливою інтенсивністю реформістських процесів у галузі вищої освіти, що зумовлюються тенденціями світового розвитку, зокрема: динамічним розвитком суспільства та, як слідство, - необхідність підготовки людей до життя у швидкоплинних умовах дійсності; перехід до інформаційного суспільства, суспільства знань, розширення міжкультурної взаємодії, що актуалізує важливість комунікабельності й толерантності; постіндустріального процесами глобалізації, інтернаціоналізації, інформатизації та інтеграції; виникнення та збільшення глобальних

проблем, вирішення яких можливо лише у співпраці міжнародної спільноти, а це вимагає формування сучасного мислення в молоді; демократизація суспільства, розширення Можливостей політичного й соціального вибору; динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення галузей, які потребують некваліфікованої та малокваліфікованої праці, глибокі структурні зміни у сфері зайнятості, що зумовлює постійну потребу в підвищенні професійної кваліфікації та перепідготовці кадрів, зростання їхньої професійної мобільності.

У межах цих загальних тенденцій здійснюється реформування систем вищої освіти, спільними характеристиками яких є: децентралізація й демократизація управління; розширення автономії університетів з одночасним посиленням контролю з боку Суспільства; акцентування на ринкових моделях організації, управління та фінансування вищої освіти.

Важливою подією в сучасному розвитку вищої освіти стало підписання Болонської декларації, з якої розпочалося створення єдиного освітнього європейського простору, що повинен забезпечити зближення та гармонізацію існуючих освітніх стандартів і параметрів вищої освіти в європейських країнах за умови збереження високого рівня якості. Оскільки 19 травня 2005 року на конференції у норвезькому місті Берген Україна офіційно приєдналася до «Болонського Процесу», то це вимагає здійснення структурних перетворень української вищої освіти за узгодженою системою критеріїв, стандартів і характеристик. У цьому контексті важливим є вивчення зарубіжного досвіду реформування вищої освіти, зокрема досвіду Великої Британії, країни, яка має певні історичні традиції розвитку вищої освіти, що дозволяють їй займати провідні місця у світових рейтингах; є однією з ініціаторів та активним учасником процесу європейської освітньої інтеграції.

Аналіз актуальних досліджень. Ацаліз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема розвитку вищої освіти у європейських країнах, завжди перебувала в полі зору вітчизняних і зарубіжних дослідників (Н. Абашкіна, Н. Авшенюк, В. Бауер, Н. Бідюк, Б. Л. Вульфсон, І. Каган, О. Коваленко, Т. Козак, М. Кольчугіна, К. Корсак, О. Кузнецова, З. Малькова, М. Лещенко, А. Піскунов, Л. Пуховська, А. ССруєва, Є. Соколов, А. Турчин та ін.). Фундаментальними дослідженнями в галузі реформування британської вищої освіти стали роботи (.) Бейна (O. Bain), С. Бергана (S. Bergan), Р. Брауна (R. Brown), Дж. Колдера (J. Calder), Б. Кларка (B. Clark), П. Гарета (P. Gareth). У той же час проблема реформування вищої освіти у Великій Британії потребує подальшого вивчення.

Саме тому **метою** нашої **статті** стало вивчення особливостей, змісту та шляхів реформування вищої освіти Великої Британії в кінці ХХ - на початку ХХІ століття та виокремлення провідних тенденцій її реформування в контексті створення єдиного європейського освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Структура вищої освіти в розвинених країнах світу є надзвичайно різноманітною, проте її можна узагальнити до двох систем:

- унітарної, або єдиної, системи, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами. Такі заклади пропонують як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості й рівня. В унітарній системі вищої освіти до її складу входять лише університети (частка інших ВНЗ становить незначний відсоток). Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі експерти виділяють в окрему групу країни з так званими «інтегрованими» університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні й вищі навчальні заклади (Швеція та Іспанія) та країни, що належали до соціалістичного табору;

- бінарної, або подвійної, системи з традиційним університетським сектором, що так чи інакше опирається на концепцію Гумбольдтського університету та на окремий неуніверситетський сектор вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, які приймають чималу частину молоді. З європейських країн бінарну систему вищої освіти мають Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ін.

Визначальним фактором реформування європейських систем вищої освіти, зокрема Великої Британії, виступає необхідність пристосування національних систем вищої освіти до реалій сучасного суспільства, явищ глобалізації, інтеграції та інтернаціоналізації.

Велика Британія має давню й розвинену систему вищої освіти. Проте кілька століть вища освіта в країні була елітарною та охоплювала дуже малий відсоток молоді. Все змінилося після Другої світової війни з прийняттям Закону про освіту «Батлера» («Butler» Education Act of 1944), та підготовкою доповіді «комісії Барлоу» (1946), яка засвідчила, що елективна британська освітня система неспроможна забезпечити достатній інтелектуальний рівень суспільства й необхідність збільшення кількості вищих навчальних закладів [5].

Суттєве значення для розвитку вищої освіти Великої Британії мало створення в 1961 році Комісії з питань вищої освіти, яку очолив лорд Л Роббінс. Її провідним завданням було не тільки проаналізувати та дати оцінку сучасному розвитку вищої освіти, але й розробити рекомендації щодо підвищення її ефективності. Комісія провела титанічну роботу й через два роки представила звіт у 6-ти томах, у якому визначила цілі вищої освіти, зокрема, формування навичок, розвиток загальних здібностей, неперервна освіта, передача загальної культури й загальних стандартів громадянства; та пріоритети вищої освіти: спеціалізація навчання, введення загальнотеоретичної, неутилітарної складової, забезпечення балансу між навчанням і науково-дослідницькою діяльністю, збереження культурної світоглядної функції університетів як інститутів соціалізації; і запропонувала 178 рекомендацій щодо подальшого розвитку університетської освіти, зокрема, рекомендацію, яка визначила подальший розвиток вищої освіти - розширення університетської освіти та створення неуніверситетського сектору, до якого належали технічні комерційні коледжі, коледжі мистецтв і сільськогосподарські навчальні заклади, а також педагогічні коледжі й політехніки. Така бінарна система вищої освіти, на думку авторів доповіді, зберігала домінуючу роль університетів у розвитку вищої освіти, їх традиції та здатна була гнучко й адекватно реагувати на економічні потреби країни. Принципово новою стала теза Л. Роббінса про необхідність доступності та масовості системи вищої освіти [6].

Водночас такий підхід до реформування вищої освіти вимагав кардинальних змін у системі шкільної освіти. Тому, якщо в 1960-1970-ті роки результати освіти визначалися соціумом, то починаючи з 1980-их років філософія освіти акцентує увагу на стимулюванні активної позиції та відповідальності навчальних закладів за якість своєї педагогічної діяльності, а стратегічним орієнтиром розвитку шкільної освіти стає введення високих вимог до освітніх стандартів. Проте, це не означає зняття відповідальності з учня за результати власної навчальної діяльності.

Наші наукові розвідки свідчать, що на початку 70-х років ХХ століття завдяки переходу до бінарної системи вищої освіти, яка поєднувала університетський і неуніверситетський сектори, кількість університетів у Великій Британії збільшилася до 45, а чисельність студентів досягла 2.59 тисяч, що в 2 рази більше порівняно з 60-ими роками [4].

Бінарна система вищої освіти, з одного боку, зберігала традиційну автономію університетів, а з іншого-дозволяла адаптувати вищу школу до потреб суспільно-економічного розвитку країни. Проте, з приходом до

влади в 1979 року консервативного уряду на чолі з М. Тетчер, розпочався процес зближення двох секторів вищої освіти завдяки перегляду правової основи діяльності навчальних закладів незалежно від їх статусу, удосконалення механізмів управління й фінансування, посилення відповідальності щодо задоволення ними соціальних і економічних потреб країни. Важелем впливу держави на університети стало створення Ради з фінансування університетів (1988 р.), що підпорядковувалась уряду.

Уряд Дж. Мейджора, що прийшов до влади в 1990 році продовжував стратегію зближення двох секторів вищої освіти, виходячи з того, що основним завданням реформи вищої освіти у Великій Британії є усунення штучного розподілу між університетами, з одного боку, і політехнічними інститутами, - з іншого боку, що може бути досягнуто завдяки модернізації освіти й усунення бар'єрів між академічними та професійними складовими. Це вимагало здійснення структурних змін у британській вищій освіті, які розпочалися з прийняття в 1992 році Закону про подальшу та вищу освіти (Further and Higher Education Act). Закон скасував бінарну систему вищої освіти й затвердив єдину модель вищої освіти, надавши політехнічним коледжам та еквівалентним навчальним закладам статусу університетів. Зміна статусу навчальних закладів зобов'язувала їх переглянути власні навчальні програми відповідно до прийнятих національних освітніх стандартів. Водночас Закон передбачав створення єдиної структури фінансування університетів, політехнічних інститутів і коледжів; удосконалення якості підготовки фахівців; встановлення тісних зв'язків між навчальними закладами та бізнесом; розширення доступу до вищої освіти дорослому населенню; надання деяким коледжам присвоєння магістерського ступеню, що раніше було винятковою прерогативою університетів [5].

Отже, в кінці 80-х - на початку 90-х років у країні були зроблені кардинальні державно-правові кроки щодо створення нової законодавчої бази вищої освіти: прийнято Закон про реформу освіти (1988 р.), Закон про неперервну та вищу освіту (1992 р.), Закони про освіту (1993, 1994 рр). їх аналіз дозволяє виокремити тенденцію централізації управління та стандартизації освіти в цілому. Наприклад у 1993 році за сприяння уряду було створено Національну консультативну Раду з цілей освіти та підготовки, яка мала проводити моніторинг цілей освіти, а також розробляти рекомендації щодо міри їх реалізації. У 1995 році була створена «Біла книга», де під назвою «Рух вперед» були зафіксовані оновлені рамки цілей, на яких базувався розвиток вищої освіти Великої

Британії. Зауважимо, що поряд із досить жорстким державно-правовим контролем за діяльністю вищих навчальних закладів, чітко простежується і тенденція до їх демократизації та автономії.

Привертає увагу доповідь голови Комітету з досліджень вищої освіти РОКИ Діарінга (1997 р.), у якій зазначалося, що метою вищої освіти є як мідримка суспільства через розумовий розвиток людини, підготовку її до і судової діяльності й надання їй можливості внести свій вклад у розвиток суспільства та досягнути особистішої самореалізації, так і обслуговування потреб економіки, що базується на знаннях і формування демократичного, цинлізованого й відкритого суспільства [4].

У 1998 році виходить Зелена книга «Вік, що навчається» (The Learning Age), у передмові до якої Тоні Блер відзначив, що вища освіта є найкращою економічною політикою, акцентувавши, таким чином, увагу на її гнучості та новій меті - стимулювання економічного зростання країни. У Зеленій книзі уряд виклав своє бачення розвитку вищої освіти, зосередившись на стратегії освіти впродовж життя, підкресливши, необхідність розширення участі й удосконалення стандартів і якості викладання та навчання.

У контексті створення єдиного європейського освітнього простору Департамент освіти та навичок (DfES) у 2001 році вирішив переглянути підходи до вищої освіти в країні та зосередитися на:

- масовості: створити умови отримання половиною населення до 30 років вищої освіти;
- збереженні лідерства Великої Британії як науково-дослідницької нації світу;
- розширенні соціального партнерства;
- збереженні високих стандартів викладання та навчання;
- підвищенні якості управління вищими навчальними закладами [4].

Саме ці підходи було розкрито в Білій книзі «Майбутнє вищої освіти» (2003 р.), у якій викладена стратегія уряду стосовно реформування британської вищої освіти. Стратегія містить шість пріоритетних напрямів:

- посилення наукових досліджень шляхом збільшення фінансування;
- розширення соціального партнерства між вищою освітою, бізнесом і державою;
- підвищення ефективності вищої освіти шляхом розробки нових професійних стандартів і створення Академії якісного викладання (Teaching Quality Academy);

- у==/
- підвищення масовості, залучення 50% населення до набуття вищої освіти;
  - забезпечення справедливого доступу до вищої освіти;
  - реформування фінансування вищої освіти шляхом введення нової схеми студентської платні [3].

Нині в країні існує 89 університетів і 70 інших закладів вищої освіти, у тому числі коледжі для підготовки вчителів, технічні й інші коледжі.

За своєю організаційною структурою британські університети поділяються на федеративні чи колегіальні університети (вони складаються з багатьох коледжів, що мають високий ступінь автономії) та унітарні (організовані на базі факультетів). Переважна більшість вищих навчальних закладів Великобританії фінансується з державного бюджету.

Сучасні інтеграційні процеси в Європі зумовили необхідність модернізації національних систем вищої освіти в напрямі змін змісту освіти, засобів і методів навчання, механізмів управління освітою, системи оцінки якості освіти. Початком інтеграційних освітніх процесів можна вважати підписання Сорбонської декларації (1998) міністрів освіти Великої Британії, Німеччини, Італії та Франції та Болонської декларації (1999), яка поставила стратегічну мету: створення єдиного європейського простору вищої освіти як основи загальноєвропейської «економіки знань».

Болонський процес актуалізував реформування національних систем вищої освіти країн Європи, з метою їх гармонізування та зближення.

Нагадаємо, що входження національних системи вищої освіти до єдиного європейського простору передбачає уніфікацію таких освітніх параметрів:

- ступеневість вищої освіти (співмірність рівнів і циклів навчання);
- зміст навчання за кожним кваліфікаційним напрямом і рівнем освіти, у структурі якого передбачено загальноєвропейський і національний компоненти;
- оптимальний спосіб організації засвоєння змісту освіти (навчального процесу) з метою забезпечення співмірності й взаємозарахування;
- кредитно-модульна та кредитно-трансферна системи;
- наявність єдиних стандартів якості вищої освіти;
- єдині «вимірники» для оцінювання навчальних досягнень і якості кінцевого та проміжних результатів засвоєння змісту освіти [3].

Усі інші напрями вдосконалення національною системи вищої освіти країна обирає, виходячи із власних пріоритетів соціально-економічного розвитку та соціальних вимог і потреб.

На думку Д. Тернера, Великій Британії просто пощастило, оскільки вимоги Болонського процесу до розбудови вищої освіти в Європі дуже схожі до британської системи вищої освіти, проте існуючі розбіжності дуже важко усунути [3,16].

У Великій Британії традиційно існувала система трьох циклів: бакалавр - магістр - доктор, починаючи з першої «стандартної» кваліфікації - ступінь бакалавра (бакалавр мистецтв чи бакалавр наук), яку можна отримати після трьох років навчання у вищому навчальному закладі. Далі йшла післядипломна освіта для отримання ступеню магістра (після одного чи двох років очного навчання) та ступеня доктора (після трьох чи більше років). Проте, за Болонською системою необхідно чітко розмежувати ступені бакалавра й магістра. Якщо у Великій Британії магістерський ступінь розглядали як можливість отримати другу спеціальність, то в межах Болонського процесу цього зробити не можна, оскільки вступ до докторантури передбачає наявність базових знань зі спеціальності, одержані в процесі отримання ступеню бакалавра. Усе це потребує певних змін у британській вищій освіті [1].

Водночас у британській системі вищої освіти є певні неузгодженості з Болонським процесом стосовно ступеня бакалавра. Так, вважається, що вивчення спеціальних предметів при отриманні ступеню бакалавра не має суттєвого значення, оскільки студент повинен набувати вміння самостійно керувати власним процесом навчання, уміння навчатися й мати впевненість у досягненні успіху в оволодінні новими знаннями. Таке уявлення створює проблеми британській системі вищої освіти впроваджувати окремі елементи Болонського процесу.

Проведений нами аналіз наукових джерел показує, що британська система вищої освіти в аспекті створення прозорої системи забезпечення якості освіти майже відповідає вимогам Болонського процесу, оскільки історично в розбудові вищої освіти акцент робився на процесі забезпечення якості освіти з елементами моніторингу якості. При цьому засобом моніторингу якості є звіти зовнішніх екзаменаторів, а контролю вхідних показників приділяється незначна увага.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість зробити висновок, що британська система вищої освіти має тривалі університетські традиції й раніше багатьох європейських країн усвідомила та здійснила довгий і складний шлях реформ і впровадження інновацій, що має логічний, послідовний, поміркований, поступовий характер. Основними особливостями реформування сучасної вищої освіти у Великій Британії є,

одного боку, спрямованість на інтеграцію до європейського освітнього простору, а з іншого - намагання зберегти баланс між інноваціями та традиціями. Уряди Великобританії (як консервативний, так і лейбористський) створили міцну законодавчу базу реформи освіти. Провідними тенденціями реформування вищої освіти в країні є: масовість; перехід від елітної моделі вищої освіти, яка була неспроможна забезпечити достатній інтелектуальний рівень суспільства, до бінарної, а потім до єдиної моделі вищої освіти, що орієнтована на потреби ринку праці; посилення контролю та скороченню автономії університетів; підвищення вимог до якості освіти; активна участь у реалізації ідей Болонського процесу, які мають сприяти підвищенню її якості та конкурентоспроможності, формуванню спільного європейського освітнього простору; інтернаціоналізація вищої освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів багатогранної проблеми реформування системи вищої освіти Великобританії. Потребують подальшого вивчення регіональні особливості управління вищою освітою в Уельсі, Шотландії, Північній Ірландії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вяземский Е. Е. Болонский процесс как построение единого образовательного пространства стран Европы / Е. Е. Вяземский, Е. Б. Евладовз // Проблемы современного образования. - 2011. - № 1. - С. 11-17.
2. Саргсян А. Л. Фактори реформування системи вищої освіти у Великобританії в кінці ХХ століття / А. Л. Саргсян // Учёные записки Таврического нац. ун-та имени В. И. Вернадского - 2009. - Том 22 (61) - № 1. - С. 623-628.
3. Ткач Г. Ф. Тенденции развития и реформы образования в мире : учеб. пос. / Г. Ф. Ткач, В. М. Филиппов, В. Н. Чистохвалов. - М.: РУДН, 2008. - 303 с.
4. Ball S. Education policy in England. Changing modes of regulation : 1945-2001. Changes in Regulation Modes and Social Reproduction of Inequalities in Education Systems : A European Comparison / S. Ball. - London : Institute of Education and King's College, University of London, 2002. - 44 p.
5. Education Reform Act. A decade of reforms act compulsory education level (1984-1994). - Brussels - Luxemburg : Office for Official Publications of the European Communities, 1997. - 316 p.
6. Moser Cl. The Robbins report 25 years after and the future of the universities / Cl. Moser // Oxford Review of Education. - 1986. - Vol. 21. - № 2. - P. 5-20

РЕЗЮМЕ

Огиенко Е. И. Тенденции реформирования высшего образования Великобритании в контексте евроинтеграционных процессов.

В статье раскрываются особенности, содержание и пути реформирования высшего образования Великобритании в конце ХХ - начале ХХI столетия; рассматриваются преимущества перехода от элитарной модели высшего образования к бинарной, а затем - к единой модели высшего образования; определяются тенденции его реформирования в контексте создания единого европейского образовательного пространства (массовость; переход от элитной

модели высшего образования, которая была в состоянии обеспечить достаточный интеллектуальный уровень общества, к бинарной, а затем к единой модели высшего образования, которая ориентирована на потребности рынка труда; усиление контроля и сокращение автономии университетов; повышение требований к качеству образования; активное участие в реализации идей Болонского процесса, которые должны способствовать повышению ее качества и конкурентоспособности, формированию общего европейского образовательного пространства; интернационализация высшего образования).

Ключевые слова: высшее образование, университет, Великобритания, интеграция, образовательные реформы, бинарная модель образования, единое европейское образовательное пространство.

SUMMARY

Ogienko O. The tendencies of higher education reforming of Great Britain in the context of European integration processes.

The article shows that the current stage of the development of education in the European countries is characterized by great intensity of reform processes in higher education, which are determined by integration processes, the creation of a common European educational space.

Attention is focused on the fact that Ukraine's accession to the Bologna process requires structural transformation of Ukrainian higher education system according to the agreed criteria, standards and specifications. In this context it is important to study foreign experience of higher education reforming, especially the experience of Great Britain, a country that has certain historical traditions of higher education, allowing it to occupy a leading place in the world rankings; moreover, it is one of the initiators and active participants of European integration process in education.

The features of reforming of the British higher education system, including objectives, approaches, paths, structure, are summarized; it is shown that its modernization at the end of the XX-th and the beginning of the XXI-st century is a natural phenomenon that is not limited to national and state borders.

It is determined that in its organizational structure British universities are divided into federal or collegiate universities (consisting of many colleges that have a high degree of autonomy) and unitary (organized on the basis of faculties). The vast majority of higher education institutions in Great Britain are financed from the state budget.

It is emphasized that the British system of higher education correlates best with the requirements of the Bologna Process to the development of higher education in Europe, but existing differences are rather difficult to eliminate.

The tendencies in higher education reforming of Great Britain are distinguished, including higher education on a large scale; transition from binary to a single model of higher education, which contributed to the control and reduction of university autonomy; increased requirements for quality education; active participation in the implementation of the ideas of the Bologna Process, which should enhance its quality and competitiveness, the formation of a common European educational space; internationalization of higher education.

Key words: higher education, university, Great Britain, integration, educational reforms, the binary model of education, a common European educational space.